

Наталія Зінченко

ЕСТЕТИЧНЕ ОСВОЄННЯ НАРОДНОЇ ПОЕЗІЇ ПОЕТАМИ-РОМАНТИКАМИ ПОЛТАВЩИНИ

Стаття містить аналіз творчості поетів-романтиків Полтавщини в аспекті вироблення індивідуального стилю, культивування традицій Харківської школи романтиків. Розглядається вплив усної народної поетичної творчості на літературну творчість романтиків, що поклало початок становленню в Україні історичної школи фольклористики. Аналізуються романтичні балади, які розвивалися під впливом фольклору, виявляли жанрову спорідненість із думою та романсом і виробили ознаки фольклорної романтичної течії.

Ключові слова: традиції, поети-романтики, лірика, індивідуальний стиль.

Становлення нової національної літератури і культури впродовж перших десятиріч XIX ст. є важливим періодом у духовному житті українського народу. Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. на Лівобережній Україні, зокрема й на Полтавщині, виникають осередки нової політичної, філософської й історичної думки. Одним із таких центрів формування суспільно-естетичної свідомості на початку XIX ст. стає Харківський університет (1805). Тут, передовсім завдяки професору І. Кроненбергу, який відіграв велику роль у теоретичному осмисленні засад романтичної естетики в Україні, поширювалися ідеї І. Канта, Й.-Г. Гердера, Й. Г. Фіхте, особливо «Філософія одкровення» Ф.-В.-Й. Шеллінга. Їхні погляди виявилися суголосними романтично-екзистенціальному менталітету

українства, сприяли теоретичному осмисленню та практичному застосуванню засад романтичної естетики в українській літературі, перегляду міметичних принципів художнього зображення тощо» [2, с. 719–720].

Діяльність Харківського університету сприяла заснуванню в Україні періодичної преси: «Харьковский Демокрит» (1816), «Украинский вестник» (1816–1819), «Украинский журнал» (1824–1825). Серед видавців були українські письменники Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемовський, критик О. Склабовський. Тут друкувалися твори письменників і науковців – Г. Квітки-Основ'яненка, В. Масловича, Р. Гонорського та ін., статті, в яких обговорювалися питання економічного й культурного розвитку, висувалася ідея рівності людей незалежно від їхнього соціального становища. У публікаціях, присвячених стану й завданням розвитку словесності, автори виступали проти наслідування іноземних зразків, акцентували увагу на необхідності пізнання свого, національного життя та історії, вивчення й розвитку рідної мови. Серед когорти письменників нової української літератури, які сприйняли ідеї просвітителів у реформістському формулюванні, було чимало полтавців: І. Котляревський, А. Боровиковський, А. Метлинський, Є. Гребінка, О. Афанасьєв-Чужбинський, П. Білецький-Носенко, О. Шпигоцький та ін.

При Харківському університеті у 1820–1830-х рр. діяло літературне угруповання –

Харківська школа романтиків (термін запропонував дослідник і видавець їхніх творів А. Шамрай [5]). До цієї школи належало й чимало полтавців, як-от І. Срезневський, А. Метлинський, О. Афанасьєв-Чужбинський, А. Боровиковський, О. Бодяньський, О. Шпигоцький, М. Марковський та ін.

Діяльність поетів-романтиків пов'язана з пробудженням національної свідомості, наслідком чого стало зацікавлення митців народною творчістю. «Збираючи, видаючи та й самі наслідуючи її, харківські романтики, – зазначав А. Шамрай, – розробляли тематику власної творчості на основі народних пісень, переказів, легенд, вдавалися до історичних мотивів. У висліді цього зацікавлення вони зуміли побачити народ інакше, ніж їх попередники (І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко): дивлячися на нього не згори, як на наївних дітей природи, а як на джерело духовного відродження й сили та поетичного натхнення» [5, с. 104].

Важливу роль у збирацько-видавничім освоєнні фольклору відіграли полтавці. Дотримуючись естетичних принципів Харківської школи, вони звертали увагу на твори, в яких відбивається щоденне життя народу: пісні, в яких звучить його душа, казки, де відсвічується народна поезія; на повір'я і міфологію, звичаї, перекази та народні забобони.

У статті «Взгляд на памятники украинской народной словесности» (1834) І. Срезневський розглядає фольклор як реліктове явище часів язичництва й міфологічної свідомості та бачить у ньому «богатейший рудник для будущих поэтов» [5, с. 48]. Це значною мірою визначило характер мистецького опрацювання народної поезії: для нової української літератури вона стала невичерпним джерелом тематики, образності, поетики.

Збирацько-дослідницька діяльність І. Срезневського, О. Бодяньського та їхніх сучасників стала першим етапом становлення в Україні історичної школи фольклористики. Відводячи однаково важливе місце світовій та національній історії, ці культурні діячі розглядали твори народної словесності як пам'ятки минулого, в яких відобразилися життя та душа народу. Застосовуючи при аналізі історично-порівняльний метод, українські фольклористи першої половини ХІХ ст. заклали міцні основи для розвитку історичної школи. Пізніше ці ідеї розвинули й підтримали П. Житецький, М. Драгоманов.

Перша половина ХІХ ст. презентувала такі важливі збірки фольклорно-етнографічних матеріалів: «Опыт собрания старинных малороссийских песен» (1819) М. Цертелєва, «Запорожская старина» (1833–1838) І. Срезневського, «Малороссийские червонорусские народные думы и песни» (1836) П. Лукашевича, «Народне южнорусские песни» (1854), «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864)

М. Номиса та ін. Дослідники української старовини були переконані, що усна народна творчість – невичерпне джерело національної літератури. М. Грушевський стверджував, що «само фольклор повернув українську літературу й інтелігенцію обличчям до народу, навчив цінувати й поважати не лише себе, а й її носія» [3, с. 28].

У часи миколаївської реакції, що настали після поразки декабристів, журнали в Харкові припинили своє існування. Видрукувані були тільки «Украинский альманах» (1831), що започаткував альманахові видання, і «Утренняя звезда» (1833–1834). Тут публікувалися А. Боровиковський, Є. Гребінка, А. Метлинський. Ці видання проводили орієнтацію на демократизацію літератури. В «Украинском сборнике» (1838) уміщено «Наталку Полтавку» І. Котляревського – перший твір нової української драматургії.

Розквіт українського романтизму припадає на 30–40-ві роки ХІХ століття, коли на літературній ниві активно працювали полтавці А. Боровиковський, А. Метлинський, В. Забіла, О. Афанасьєв-Чужбинський. Романтики створили яскраві, захоплюючі художні образи, дали узагальнення, що мають велике ідейно-естетичне значення. Вони перейнялися духом народної поезії, стилізуючи, цитуючи її у власних творах, виражаючи своє ставлення до неї.

М. Яценко в українській романтичній поезії 1820–1830-х рр. виділяв такі основні тематично-стильові течії: фольклорну, фольклорно-історичну, громадянську та психологічно-особистісну, в межах яких проявилися різні ідейні позиції письменників. Поява і розвиток цих течій далеко не завжди має лінійний, різночасовий характер. Вони часто проявляються паралельно, в одних і тих самих письменників, які у своєму творчому розвитку мовби проходять шлях розвитку художньої свідомості – від початкових її імперсональних (нерідко міфологічних) форм до утвердження індивідуально-психологічної самотності героя [6, с. 7].

Слід зазначити, що фольклорна течія найяскравіше проявила себе в жанрі балади, яка за своїм походженням зорієнтована на народну творчість.

Серед жанротворчих ознак романтичної балади виокремлюються драматичність, ліричність, епічність. «Романтична балада, – на думку М. Ткачука, – будується на поетиці фрагментарної композиції, дія розвивається як одноконфліктна, чим досягається динамізм і цілісність твору. <...> Ліричність досягається ідейно-емоційним осмисленням зображуваного життя, добором сюжетно-предметних деталей, експресивністю композиційно-словесних, інтонаційно-ритмічних засобів поетичної оповіді» [4, с. 74–75].

Романтики Харківської школи жанр романтичної балади розвивали як під впливом

фольклору, так і творчості європейських романтиків Г.-А. Бюргера, А. Міцкевича, Ф. Шиллера, В. Жуковського, Г. Гейне та ін. [1]. В українській поезії балади, виявляючи свою жанрову спорідненість з думою та романсом, особливо поширені в літературному набутку Л. Боровиковського, П. Білецького-Носенка, А. Метлинського, О. Бодяньського.

Хронологічно першим до балади звернувся П. Білецький-Носенко. Протягом 1822–1829 рр. він написав 15 балад, які, проте, не були надруковані (лише кілька в другій половині XIX ст.) і в літературному процесі не відіграли значної ролі.

Л. Боровиковський як поет-романтик «не тільки сприйняв ранні романтичні імпульси, а й багато в чому визначив провідні тематичні і жанрово-стильові тенденції наступного розвитку романтизму в українській літературі» [6, с. 9]. Після закінчення повітового училища в Хоролі, полтавської гімназії в 1826–1830 рр. він навчався на етико-філологічному відділенні філософського факультету Харківського університету. Саме навчання в університеті, загальне захоплення українським фольклором, діяльність літературного гуртка любителів народної словесності спонукали Л. Боровиковського до літературної творчості.

До творів, у яких помітна вже суб'єктивна позиція автора, спроба надати міфологічному матеріалові певної організації, внести в нього художню ідею, належать вірші-балади Л. Боровиковського «Маруся» (1829) та «Заманка» (1832). Уже в репрезентованій ними фольклорній течії українського романтизму виявляється протистояння двох світів – реального, людського, і фантастичного як прояву не керованих людиною природних сил.

У романтичній ліриці стан одинокої душі має найрізноманітніші тематичні та художньо-естетичні вияви. Це переважно розлука з рідною стороною, розрив етнічних й етично-естетичних колективних зв'язків, завдяки яким особа здобувала традиційну життєву опору, зокрема в колі сім'ї та друзів. Ці теми знаходимо у творчості Л. Боровиковського, М. Костомарова, В. Забіли, М. Петренка.

Л. Боровиковський переробляє баладу В. Жуковського «Светлана», в якій робить спробу травестії в романтичному плані («Маруся»). Твору властиве яскраве зображення народного життя, українських обрядів, повір'їв, майстерне застосування мотивів українських пісень. Високу оцінку баладі дав І. Франко. Він стверджував, що «зміст, букву і форму своєї «української балади» взяв Боровиковський у Жуковського. Та проте простим перекладом твору Жуковського «Марусю» не можна назвати. Детальне порівняння обох поем показує значні різниці і виправдовує слова Боровиковського, що він опрацював у своїй баладі вірування

та легенди українського народу» [4, с. 35]. Оригінальні сюжети Л. Боровиковський створює у баладах «Молодиця», «Ледащо», «Рибалка», «Вивідка», «Чорноморець» тощо.

У романтичних міфологічних баладах простежуємо наявність міфічних персонажів (чорти, русалки, водяники тощо), трансформацію людей у дерева, квіти, птахів тощо. Більшість із цих перетвілень у «природний об'єкт уособлює ту чи іншу сторону родової суті людського характеру» [6, с. 16]. Так, приміром, продають свою душу чортам герої балади «Ледащо» Л. Боровиковського, «Корній Овара» І. Срезневського. У баладах Л. Боровиковського знаходимо чимало етнографічно-фольклорного матеріалу, який часто презентують чаклуни, ворожки («Чарівниця», «Маруся»), подеколи автор уводить у твір розлогі етнографічні описи (обряд ворожіння під Новий рік у «Марусі» тощо).

Романтична поезія Боровиковського стала новим явищем в українській літературі. В ній уперше зазвучали мотиви, пов'язані з боротьбою українського народу проти іноземних поневолювачів, ожили фольклорні образи запорожців («Козак», «Гайдамаки», «Палій»). Героїка минулого України звучить у поезії «Бандурист». Ще до появи Шевченкового «Кобзаря» Боровиковський вивів у своїх поетичних творах образ народного співця.

На формування світоглядних засад А. Метлинського також мало навчання в Харківському університеті, після успішного закінчення якого та написання магістерської дисертації він отримав посаду ад'юнкта-професора кафедри російської словесності (1843–1848), а згодом – ординарного професора російської словесності в Київському університеті (1849–1854). Як поет, А. Метлинський заявив про себе в час розквіту романтизму. Під псевдонімом Амвросій Могила 1839 р. він видав збірку «Думки та пісні та ще дещо», у якій домінують історичні балади. Вони зазвичай насичені похмурою фантастикою, персоніфікованими образами природних стихій, присутністю в подіях Доли, Фатуму, що визначають життя людини й народу:

*Буря виє, завиває
І сосновий бір троцитить;
В хмарах блискавка палає
Грім за громом грокоцитить,
Ніч то углем вся зчорніє,
То, як кров, зачервоніє!
Дніпр клекоче, стогне, плаче
Й гриву сивую трісе;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе...*

(«Смерть бандуриста»)

У традиціях романтичної школи бачимо використання митцем народнопісенної символіки,

художніх паралелізмів, образів-символів тощо. Тема історичного минулого, часів козаччини як щастя і волі засвідчує в нього зв'язок не з історичними джерелами, а з народним епосом (думами, історичними піснями, переказами). У баладах переважає ліризм, пройнятий громадянським пафосом («Смерть бандуриста», «Козак та буря», «Підземна церква», «Гетьман»). Головний мотив їх – доля нації, її культури, мови. Поетика балад спирається на образи-символи, що представляють історичну Україну: буря, грім, блискавка, пожежа тощо. У романтичній поезії митець запровадив медитації, громадянські інвективи, які згодом активно розробляв Т. Шевченко.

Як активний діяч харківського гуртка романтиків, А. Метлинський свої літературно-естетичні концепції презентував у наукових розробках – магістерській і докторській дисертаціях: «Речь об истинном значении поэзии» (1843), «Взгляд на историческое развитие теории прозы и поэзии» (1850). У цих працях міститься низка постулатів, які сприяли утвердженню в українській літературно-естетичній думці наукового погляду на природу художньої творчості (вимога вивчати життя народу, його культуру як першооснову всієї національної культури; підкреслення ролі літератури як важливого чинника народного життя). Таким чином, А. Метлинський, як і деякі інші представники Харківської школи (приміром, П. Білецький-Носенко створив трактат «Существенные свойства поэзии и риторики»), зробив значний внесок і в розвиток української літературної критики. Р. Гром'як зазначав, що «в атмосфері харківського осередку постійно відтворювалося бажання рефлексувати з приводу поезії, прози, досліджувати їх природу на давніх і сучасних зразках» [2, с. 66]. Щоправда, між теоретичними міркуваннями та художньою практикою романтиків не завжди була відповідність, але й це живило критичну думку активних учасників літературного життя: «Апелювання до читачів, покликання на їх рецептивний досвід, яскраві образні описи власних читацьких вражень – все це було притаманне романтичній критиці О. Афанасьєва-Чужбинського у Харкові, Є. Гребінці в Петербурзі» [2, с. 67].

Отже, в українській романтичній поезії помітно розширюються тематично-стильові та жанрові межі (Л. Боровиковський), використовуються нові засоби художнього вираження, що виявилось насамперед в очищенні поезії від згрубілої лексики, а також у доборі естетично позначених і художньо вартісних слів (зокрема в А. Метлинського). Захоплення усною народною творчістю, звернення до минулого нашого народу привело до утворення значного пласта в українській романтичній поезії – фольклорно-історичного.

Література

1. Арендаренко Ірина. По дорозі й назустріч (англійська та українська романтичні поезії: порівняльна типологія і поетика) / Ірина Арендаренко. – К. : ПЦ «Фоліант», 2004. – 216 с.
2. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття) : Посібник для студентів гуманітарних факультетів вищих навчальних закладів / Р. Гром'як. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1999. – 224 с.
3. Грушевський М. «Малоросійські пісні» М. Максимовича і їх роль у розвитку українознавства / М. Грушевський // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 5–6. – С. 27–37.
4. Ткачук М. Поетика балад Левка Боровиковського / М. Ткачук – Тернопіль : Збруч, 2000. – 146 с.
5. Харківська школа романтиків / Упор. і розвідки про українських романтиків А. Шамрая. – Харків : Держвидав України, 1930. – Т. 1. – 276 с.
6. Яценко М. Т. Українська романтична поезія 20–60-х років XIX ст. / М. Т. Яценко // Українські поети-романтики. Поетичні твори. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 5–36.

Nataliya Zinchenko

AESTHETIC MASTERING OF FOLK POETRY IN THE WORKS BY POETS-ROMANTICISTS IN POLTAVA REGION

The article contains the analysis of works by poets-romanticists in Poltava region from the position of developing an individual style and evolving the traditions of Kharkiv school of romanticists. The influence of verbal folk literature on literary of romanticisms is examined, which set up the beginning of historical school of folk-lore. Romantic ballads, which were developed under the impact of folk-lore and manifested genre congeniality with a genre as lyric-epic song and romance and produced the signs of folk-lore romantic flow are analysed.

Keywords: traditions, poets-romantics, lyric poetry, individual style.

Наталія Зинченко

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ОСВОЕНИЕ НАРОДНОЙ ПОЭЗИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ПОЭТОВ-РОМАНТИКОВ ПОЛТАВЩИНЫ

Статья содержит анализ творчества поэтов-романтиков Полтавщины в аспекте формирования индивидуального стиля, культивирования традиций харьковской школы романтиков. Рассматривается влияние устного народного поэтического творчества на литературное творчество романтиков, что положило начало становлению в Украине исторической школы фольклористики. Анализируются романтические баллады, которые развивались под воздействием фольклора, проявляли жанровое родство с думой и романсом и выработали признаки фольклорного романтического течения.

Ключевые слова: традиции, поэты-романтики, лирика, индивидуальный стиль.

Надійшла до редакції 25.04.2013 р.